

4. Рогожа М. М. Популізм в українській політичній культурі. *Українські культурологічні студії*. 2020. № 2(7). С. 50–60. URL: <http://bit.ly/4bJP7Mr> (дата звернення: 15.02.2025)

5. Müller J.-W. Co to jest populizm?. Warszawa : Krytyka Polityczna, 2017. 160 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-18>

Чирко Б. В.,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри державно-правових і гуманітарних наук

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

БУДАПЕШТСЬКИЙ МЕМОРАНДУМ Й ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ

Підписання Будапештського меморандуму, забезпечення обороноздатності України в контексті російсько-української війни є одними з найбільш пріоритетних та актуальних проблем в історії сучасного українського державотворення.

З прийняттям Україною Декларації про державний суверенітет починається нова сторінка в історії українського народу. Згідно з Декларацією Україна передбачала стати нейтральною державою та не брати участі у військових блоках, а також і в ядерному озброєнні. 5 грудня 1994 р. між Україною, Російською Федерацією, США та Великобританією було підписано Будапештський меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї та про ядерний статус України. Дотримуючись цього меморандуму Україна здійснила ядерне роззброєння, держави учасниці – США, Великобританія, а також й Російська федерація – мали поважати незалежність, суверенітет та, що важливо, існуючі кордони України, утримуючись від будь-яких агресивних проявів щодо Української держави. В той же час, підкреслимо, що через два десятиліття основні положення Меморандуму були грубо порушені московським режимом – у 2014 р. Російська федерація здійснила нічим не спровоковану агресію проти суверенної України. Розглядаючи події пов'язані з підписанням Будапештського меморандуму та його подальшою долею, треба, однак, відзначити, що зазначений Меморандум швидше має політичний, аніж правовий характер, оскільки Меморандум, як такий, та Договір, який

може укладатися між державами, не є тотожними правовими документами. Мається на увазі те, що підписання Меморандуму, в першу чергу, передбачає погляди сторін на ті чи інші процеси міжнародного життя. Тому, виконання або невиконання його положень, можуть розглядатися скоріше як моральний аспект, а не обов'язкові вимоги щодо його виконання в рамках міжнародного права. Однак, якщо не заглиблюватися в поняття правового характеру сутності поняття Меморандуму, його невиконання з боку Росії, в подальшому знайшло свою реалізацію в агресивних діях по відношенню до суверенної Української держави. Звернемо увагу й на те, що анексія Росією Криму, окупація частини території Донецька й Луганська, були рішуче осуджені світовою громадськістю як акт агресії Росії по відношенню до суверенної Української держави та відверте порушення кремлівським режимом загально визнаних норм міжнародного права.

Розглядаючи Будапештський меморандум в контексті відмови Української держави від свого ядерного потенціалу варто розглянути питання щодо стану Збройних сил України, зокрема наявних ядерних боєприпасів стратегічного й тактичного рівня. У 1991 р. на початку проголошення суверенності Україна мала потужний ядерний потенціал. На території України була дислокована 43-я ракетна армія, на озброєнні якої знаходилося 176 міжконтинентальних балістичних ракет з дальністю ураження до 10 тис. кілометрів здатних застосувати одночасно понад 1200 ядерних боєприпасів. До того ж на озброєнні України було щонайменше 2 800 одиниць тактичних ядерних боєприпасів, які могли застосовуватися фронтовою авіацією та оперативно-тактичними ракетними комплексами (ОТРК). Сумарно це становило понад 4 000 ядерних боєприпасів. Військові фахівці вважають, що Україна мала третій (після США та Росії) ядерний потенціал серед ядерних країн світу. Як відомо, ядерне озброєння мають також Китай, Індія, Пакистан, Південна Корея, а можливо й інші країни, які можуть приховувати наявність у них ядерних боєприпасів. Окрім стратегічних ракет на озброєнні Повітряних сил України знаходилося понад 20 стратегічних бомбардувальників Ту-95, а також 19 унікальних міжконтинентальних бомбардувальників Ту-160, на борту яких могли розміщуватися крилаті ракети Х-55 (аналог американських ракет «Томагавк») з дальністю польоту орієнтовно понад 2 000 кілометрів з 200-кілограмовими ядерними боєголовками. Зрозуміло, що наявний ядерний потенціал України не був зорієнтований проти будь-якої країни світу (США, Росії, Китаю) і не розглядався державно-політичним керівництвом Української держави як засіб застосування ядерної зброї в розв'язанні імовірних міжнародних конфліктів. Історичний досвід розгортання ядерних озброєнь переконливо свідчить про те, що переможців у ядерному конфлікті не може бути,

а стратегічне застосування ядерної зброї неминуче призведе до загибелі не тільки європейської, американської, а й світової цивілізації.

Зазначимо, що окрім підписання Будапештського меморандуму ліквідація ядерного потенціалу України була пов'язана також і з укладанням й інших міжнародних договорів. 14 січня 1994 р. на зустрічі в Москві президенти України, США та Росії підписали Тристоронню заяву, якою констатувалося, що Україна стала на шлях ядерного роззброєння. 16 листопада 1994 р. Україна приєдналася до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 р. Цими діями було затверджено, що Україна є власником всієї ядерної зброї, яку отримала у спадок від СРСР та має наміри повністю її позбутися, використовуючи надалі ядерну енергію винятково у мирних цілях. Висловимо переконання в тому, що підписання зазначених договорів, як і їх ратифікація депутатами Верховної Ради України, мали катастрофічні наслідки для обороноздатності Української держави, чим не міг не скористатися кремлівський режим розв'язавши в подальшому агресію проти Української держави.

У відповідності з міжнародними договорами ядерні боєприпаси, розміщені на стратегічних ракетах України, були демонтовані та передані Російській федерації, а стратегічні ракети, носії цих боєприпасів, були підірвані в укріплених шахтах, де вони стояли на бойовому чергуванні. Парадокс полягав в тому, що стратегічні ядерні боєприпаси Україні не тільки не були утилізовані (на що можна було б розраховувати), а були передані Росії, що безумовно ще більше підсилило ядерний потенціал цього агресивного монстра. В питаннях тактичної ядерної зброї ситуація була не менш драматичною – 2 883 тактичних ядерних боєприпаси були вивезені до Російської федерації, причому Тимчасова слідча комісія Верховної Ради України законність передачі Росії зазначених ядерних боєприпасів встановити не змогла (мається на увазі діяльність Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України для проведення розслідування відомостей щодо розкрадання в Збройних Силах України та підриву обороноздатності держави у період з 2004 по 2017 рр.). Подібна доля спіткала стратегічну й дальню авіацію України, яка також могла бути носієм ядерної зброї. Так, значна кількість літаків (11 одиниць Ту-160 та понад 20 одиниць Ту-95 МС) були утилізовані через брак коштів на їх утримання, а 8 одиниць Ту-160, 3 одиниці Ту-95 МС, 575 крилатих ракет Х-55СМ, а також 19 бомбардувальників Ту-22 МЗ були передані Росії. Зазначимо, що частина ракет Х-55 переданих Росії використовувалася під час повітряних ударів по Україні в ході широкомасштабної російсько-української війни розпочатої у лютому 2022 р. У період з 2002 по 2006 рр. на аеродромах Повітряних сил ЗСУ у Миколаєві, Полтаві, Прилуках та Білій Церкві було ліквідовано 60 літаків Ту-22, а на аеродромі смт. Озерне Житомирської області було ліквідовано

401 одиниця авіаційних крилатих ракет типу Х-22. Ліквідація решти авіаційних крилатих ракет типу Х-22 завершилася у березні 2006 р. Зазначені протикорабельні ракети можуть бути переобладнані для ударів по наземних цілях, мають дальність польоту понад 300 кілометрів та боєприпаси понад 500 кг. Саме такі ракети застосовує російський агресор підчас ударів по військових та цивільних об'єктах України. Привертає увагу те, що подібні дії не вимагалися за укладеними міжнародно-правовими договорами щодо скорочення стратегічних наступальних озброєнь, зокрема Договором про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь від 31 липня 1991 р. та Лісабонського протоколу від 23 травня 1992 р.

Знищувалися або безпідставно скорочувалися й звичайні озброєння, що знаходилися в експлуатації ЗСУ. Так, з 2005 р. масово знищувалися об'єкти інфраструктури, що мали стратегічне значення для забезпечення оборонного потенціалу України. Зокрема був знищений потужний військовий аеродром у м. Стрий (Львівська область) унікальний тим, що може приймати літаки всіх існуючих типів до АН-225 «Мрія» включно – станом на 2018 р. повністю демонтовано та зруйновано мережу рубіжних доріжок, захищені місця стоянок літаків, а також інфраструктуру аеродромного, бойового, інженерно-технічного, матеріального забезпечення. У 2005 р. було прийнято рішення про ліквідацію потужного аеродрому у м. Чортків (Тернопільська область): була демонтована злітна смуга, літаки, що могли й досі експлуатуватися (фронтові бомбардувальники СУ-24 та штурмовики СУ-25) були порізані на метал, а залишки обладнання розграбовано. Зрозуміло, що знищені аеродроми могли б ефективно застосовуватися для базування сучасних західних винищувачів (американських F-16, французьких «Міраж-2000», а також аналогічних їм британських, шведських та інших бойових літаків).

Підсумовуючи сказане можна стверджувати, що підписання Будапештського меморандуму катастрофічно відбилося на стані оборонного потенціалу Української держави. В той же час, не викликає сумніву і те, що героїчна боротьба українського народу є і в подальшому буде запорукою протистояння агресору, розгрому ворога та перспективного повернення захоплених територій (Крим, Донецьк, Луганськ, частини Херсонщини та Запоріжжя). Розгром російського агресора відкриє нову сторінку в історії Українського народу – повернення до мирного життя, розбудови Українського суспільства та Української державності – невід'ємної складової та гідного співучасника європейської й світової цивілізації.